

Gordana KRAJAČIĆ*

PRVA CRNOGORSKA VOJNA MUZIKA

KOTORSKI KORIJENI

Najstariji muzički tragovi u Crnoj Gori vezani su za grad Kotor gdje je zabilježeno da su još 1503. godine, na svečanostima patrona grada Svetog Trifuna, svirale trube i bubnjevi. („...*il tamburi, naccari, trombetti, guordie et alter cha occorrono cirea le feate predicte se San Trifon.*”) Pretpostavlja se da je to bila neka vrsta fanfara, uz jednostavnu ritmičku pratnju.

Nije li to povod da se podsjetimo (u najkraćim crtama) istorije ovog grada kojim je vladala ilirska kraljica Teuta; potom je došlo do romanizacije ovog područja pa do asimilacije sa Vizantincima i Slovenima (u VII vijeku, a u XII – većinu stanovništva činili su Sloveni, sa izuzetkom romanskih plemićkih porodica). Krajem X vijeka makedonski suveren Samuilo ga je pokorio. U drugoj polovini XII vijeka vizantijski car Emanuel Komnenus uspostavio je sa Kotorom ekonomsku saradnju što je dovelo i do kulturnog i umjetničkog prosperiteta. Bio je grčki Akurion, rimski Acruvium, ranosrednjovjekovni Dekadaron, pa Catorum i Catera. Bio je ilirski, grčki, rimski, vizantijski grad (oko 400 godina), samostalna republika, pod Mlećanima, u okviru stare srpske, bosanske i crnogorske države. Zarobljen je nekako na uskom području uz more nad kojim se strmoglavo dižu planine Štirovnik (1749 m) i Pestin grad (1100 m). Grad i tvrđava opasani su visokim zidom, jedinstvenim primjerom srednjovjekovne fortifikacije, čija je dužina šest kilometara, debljina deset, a visina dvadeset metara. Podsjeća me na (minijaturni) Kineski zid i po strmoglavosti terena (diže se do 260 metara nadmorske visine) jer se planinske litice gotovo survavaju u jezgro grada. Divna glavna gradska kapija je iz 1555, u renesansnom stilu. Unutar zidina je i kula sa satom, sagrađena 1602, a sat je iz 1807, kada je izgrađena i Prinčevska palata sa pozorištem.

---

* Muzikolog, muzički kritičar i muzički pisac

Ono što je za Dubrovnik svetkovina Svetog Vlaha, to je za Kotor proslava Svetog Trifuna. Ranija crkva okruglog oblika iz IX vijeka pretrpjela je više promjena u odnosu na izvorni izgled, poslije snažnih zemljotresa 1563, 1667, 1729. i 1979. godine. Godine 1166. sagrađena je kao trobradna bazilika na ostacima ranije crkve, sa dva zvonika visine 33 i 35 metara. Izuzetnu umjetničku vrijednost ima oltarska pala, rađena u gotskom stilu, u pozlaćenom srebru sa reljefnim likovima svetaca, rad majstora kotorske zlatarske škole. Katedrala Svetog Trifuna stoji kao svjedok velike kotorske urbane kulture sa razvijenim umjetničkim i graditeljskim djelatnostima koje je ubrajaju među najvrijednije bazilike tzv. lombardijsko-vizantijskog tipa.

Krajem XII vijeka (1195) izgrađena je i crkva Svetog Luke za vrijeme vladavine velikog župana Stefana Nemanje i njegovog sina Vukana, kralja Duklje i Dalmacije. Ktitori su bilo Mavro Kacafranki i njegova žena Buona. Katolička crkva Svetog Luke bila je i sa pravoslavnim bogoslužjenjem od 1657, radi žitelja Grblja koji su učestvovali u odbrani grada od Turaka, a njena dva oltara na najbolji način svjedoče o osobenostima vjerskog sinkretizma.

U gradskom središtu, na kojem se razvijalo srednjovjekovno urbano jezgro Kotora, formirao se omanji trg nepravilnog oblika poznat pod imenom Pjaca od cirkula, Pjaca Grgurina ili Pjaca od muzeja, ili Trg Bokeljske mornarice.

Porodica Grgurina se u XVII vijeku doselila iz Kopra i ubrzo je uvrštena u gradski patricijat. Prvi je bio Marko Grgurina, trgovac i posrednik, kasniji kont i kavalijer. Posredovao je prilikom dolaska poznatog mletačkog vajara Frančeska Kabjanke u Kotor koji je početkom XVIII vijeka izveo značajne vajarske radove u unutrašnjosti katedrale Svetog Trifuna. Palata je građena u manirima zrelog baroknog stila, dosljedno sprovedenim starim principom gradnje bokeljskih palata, preuzetim iz Venecije. Naslijedio ju je Markov najstariji sin, doktor Nadal Eugenije, a potom njegov sin, kanonik Marko Antonije, kasnije kotorski biskup i posrednik u pregovorima između crnogorskog vladike Petra I Petrovića i francuskog maršala Marmona za vrijeme francuske okupacije Boke Kotorske. On je testamentom ostavio palatu gradu Kotoru. Muzej je svečano otvoren 10. septembra 1952. godine.

Poznate riječi vojskovođe i političara Pompeja Gneja: „ploviti se mora, živeti ne mora” mogu poslužiti kao moto bogate postavke Pomorskog muzeja u Kotoru sa portretima znamenitih moreplovaca, modelima jedrenjaka navigacionim instrumentima i drugim vrijednim eksponatima. Dva mala topa, simboli vječite borbe bokeljskih pomoraca sa gusarima „brane” ulaz barokne palate s početka XVIII vijeka.

U holu je šest bronzanih tabli u reljefu na kojima su prikazani najznačajniji događaji i ličnosti iz burne istoprije ovog kraja. Stepeništem, na kojem su

izložene stare geografske karte, gravure i akvareli primorskih gradova, dolazi se do istorijsko-etnografskih zbirki koje nas vraćaju u zlatno doba pomorstva od XVI do XVIII vijeka. Tu je i kopija najstarijeg dokumenta o kotorskom pomorstvu iz 1168. godine.

Ova mala šetnja Kotorom imala je za cilj da vrati u prošlost jednog divnog grada, slobodarskog i radnog koji je ostavio neizbrisive tragove o svojoj veličini ispisavši ih kroz arhitekturu prekrasnih sakralnih zdanja i palata. Biće nam lakše da shvatimo zašto se upravo ovdje formiralo Srpsko pjevačko društvo „Jedinstvo” koje je 18. oktobra 1830. prisustvovalo na Cetinju sahrani crnogorskog mitropolita Petra I Petrovića Njegoša, zbog čega su ih, po povratku, austrijske vlasti uhapsile sa vođom Tripom Marinovićem na čelu.

A Evropa je te 1830. već čula oba Šopenova klavirska koncerta, Berliozovu „Fantastičnu simfoniju”, operu „Ana Bolena” Gaetana Donicetija. A nama su zabranili i da pjevamo u „Jedinstvu”!

Odobrenje za rad Austrijanci su dali tek devet godina kasnije i tada je prvi horovođa postao Čeh Bureš, dirigent vojne muzike, a rad društva sveo se na crkvenu muziku. Ali sredinom 1842. uspostavljen je (građanski) Koterski duvački orkestar, a šest godina kasnije, 17. jula 1848, formirana je tzv. Narodna straža koja je uključila nastupe duvačkog orkestra.

ZAČECI VOJNE MUZIKE

Bila je to revolucionarna godina koja je zahvatila gotovo čitavu Evropu (a koja godina „na brdovitom Balkanu” nije bila „revolucionarna?”), godina u kojoj se rodio Pjer Dežejte, kompozitor „Internacionale”, u kojoj je umro (u bolnici za umobolne) Gaetano Doniceti, u kojoj je (upravo na Novu godinu) svijet u Vilni prvi put čuo poljsku nacionalnu operu „Halka” Stanislava Monjuškog. A u Kotoru je „Građanska glazba” izazivala dosta negodovanja, jer je znatan dio sredstava odlazio na nabavku i popravku instrumenata. Pored toga, učestvovanje u Narodnoj straži bilo je opšte i jedino su bolesnici, uz lječarsku potvrdu, bili oslobođeni te obaveze, ali i veliki broj viših administrativnih službenika i nastavnika. Te godine reorganizovana je građanska muzika i dobila je novi naziv – Duvački orkestar Narodne straže u Kotoru i novog dirigenta Josipa Jedličku, koji je bio u obavezi i da opravljala instrumente. U tom poslu pomagalo mu je i nekoliko Njemaca koji su bili muzičari u austrijskim vojnim duvačkim orkestrima. Izrađen je i novi pravilnik od 15 članova koji je normirao njegov rad, vezujući se za austrijsku militaresku tog nemirnog vremena i unošenje vojničkog duha i discipline u rad orkestra. Član 14 propisao je, zapravo, sviranje kao oblik vojne obaveze u okviru Narodne straže, a član 15 ostavljao je otvorenu mogućnost da se, u slučaju potrebe, instrument za-

mijeni puškom. Članovi 2, 8 i 11 regulisali su čisto stručna pitanja, kao što su kvalitet i količina potrebnih instrumenata ili izbor dirigenta, o čemu je konačno odlučivala Komanda Narodne straže. Član 9 govorio je o uniformi muzičara, koju su bili dužni sami da nabave, osim u slučajevima njihovog provjerenog siromaštva, kada su se izrađivale na račun orkestra. Sljedeći, član 10, propisivao je da su i nastava i instrumenti besplatni. Od cjelokupnog godišnjeg prihoda jedna trećina išla je na održavanje instrumenata i uniformi, a po članu 11 preostale dvije trećine trebalo je dijeliti tako da dirigent dobije dvostruku sumu od ostalih muzičara. Orkestar je nastupao i prilikom crkvenih svečanosti, ali uvijek po odobrenju Komande Narodne straže.

Poslije burne 1848, dolazi do stagnacije muzičkog poleta. Sljedeće 1849. zabilježen je posljednji nastup kotorskog orkestra, koga su zamijenili drugi vojni orkestri učestvujući i u svim državnim svečanostima.

GRAD CETINJE

Nekadašnja prestonica Crne Gore leži opasana sa svih strana kamenitim bregovima na visoravni koja se nekad zvala Lovčenski dolac, a kasnije Cetinjsko polje, po rijeci Cetinji koja je tu nekad proticala, a zatim je iščezla u ponorima.

Prvi pomeni grada vezuju se za podizanje Cetinjskog manastira (1484) i dvorca Ivana Crnojevića dvije godine prije toga. Želio je da u manastir smjesti sjedište mitropolije koja se dotle nalazila u Vranjini i došla je pod udar Turaka. Nedaleko je i još uvijek očuvana crkva Vlaška iz 1450, koja je opasana ogradom od cijevi turskih pušaka, zarobljenih u borbama 1875. i 1876. godine, a pred crkvom je stećak za koji legenda kaže da je grob Baja Pivljanina. Na Orlovom kršu sagradio je i tvrdu kamenu kulu, koju su Turci rušili u tri navrata, ali je ona ponovo građena, a grad ostao nepokoren.

Poslije herojske smrti Baja Pivljanina 1692. na Vrtijelci kod Cetinja Turci su prodrli u grad i zapalili ga. Branioци su se sklonili u manastir i upalivši svoju rezervu baruta izginuli poput Stevana Sindelića na Čegru. Vladika Danilo, osnivač dinastije Petrovića, 1701. na mjestu gdje se nekad nalazio dvor u manastir podigao je novi manastir. Drugo uništavanje Cetinja bilo je 1714, a treće 1785. Samo dva puta u svojoj istoriji ovaj „kameni prijesto slobode u porobljenoj Evropi” je bio okupiran; od 1916. do 1918 (od Austrijanaca) i u Drugom svjetskom ratu.

Cetinje je pravi grad muzej. Istorija je ispisana na svakom koraku i ma kako da je hrabra i herojska bila – bila je i prožeta ljepotom čiji su tragovi i danas vidljivi.

U Cetinjskom manastiru čuva se „Cetinjski oktoih” iz 1494, prva štampana knjiga na slovenskom jeziku. Pisao ju je jeromonah Makarije sa osam pomagača čitavu godinu po nalogu posljednjeg crnogorskog srednjovjekovnog vladara Đurđa Crnojevića. Ima 597 strana i pravo je remek-djelo štamparske vještine onog doba, sa puno lijepih crteža u zaglavljima i ukrasa oko inicijala.

U manastirskoj riznici ima i mnogo istorijskih dokumenata iz XV i XVII vijeka. Čuvaju se tu i mitre vladike Visariona Bajice, ikone od slonove kosti, parohijski i državni pečati iz doba Crnojevića, epitrahij Save Nemanjića i odežde svih crnogorskih vladika.

U starom dvorcu „Biljardi” (koji je sagrađen 1838) veliki pjesnik je napisao mnoge stihove, pa i „Gorski vijenac”. U dvorcu knjaza Nikole, sagrađenom 1867. smješten je Državni muzej sa obiljem eksponata; njegovu posebnu vrijednost čini zbirka turskih zastava koje su Crnogorci zarobili u ratovima sa Turcima i crnogorska zastava izrešetana kuršumima u bojevima na Vučjem dolu.

Cetinje je oduvijek bilo kulturni centar Crne Gore. Centralna biblioteka ima fond preko 700.000 knjiga, Narodna biblioteka „Njegoš” sa oko 100.000 svezaka i Dvorska biblioteka sa blizu 40.000 tomova (kako je objavljeno u lijepo ilustrovanoj reviji – Beograd o Crnoj Gori, autora Branislava Vučkovića). Bilo je vladarsko sjedište od 1918. i imalo je brojne ambasade i poslanstva.

PRVA CRNOGORSKA VOJNA MUZIKA

Za vrijeme duge vladavine knjaza Nikole Petrovića, pažnju mu je sedamdesetih godina XIX vijeka privukao češki muzičar koji je službovao u vojnoj muzici u Kotoru Anton Šulc. Po ugledu na evropske dvorove (pa i na kneza Miloša Obrenovića koji je u Srbiju doveo Josifa Šlezingera i osnovao „Knjaževsko-serbsku bandu”) i knjaz Nikola je želio da osnuje vojnu kapelu. Bila je to dobra ideja, ali kako reče Tesla – „od hiljadu ideja – jedna je dobra, od hiljadu dobrih – jedna je ostvarljiva”. Njegova odluka nije ni brzo ni lako sprovedena.

Pomenuti Čeh već se vrlo dobro srodio sa našom sredinom. Imao je napisane dvije operete po srpskom tekstu, jednu iz istorije Kosova i drugu iz crnogorskog života. O njima više nema nikakvih tragova, čak se ne znaju ni njihovi naslovi; smatra se da su izgubljene u Trstu, ali se zna da su se prikazivale u Kotoru i na Cetinju. Da bi se mogle izvoditi na Cetinju, izgrađena je pozornica u zgradi u kojoj je kasnije bila bolnica, a knjažev lični ljekar, neki Francuz, izradio je dekor. O njihovoj popularnosti i uspjehu govori i podatak da se o tim operetama govorilo i poslije nekoliko godina.

Ali vrijeme, taj svirepi selektor, potpuno je zaboravilo ovog češkog muzičara. Nema ga ni u našim enciklopedijama ni u leksikonima. Neka se bar ovdje pomene. Zaslužuje to s pravom.

Šulc je prihvatio poziv i došao na Cetinje. Tako je pitanje kapelnika bilo brzo i lako riješeno. Sa muzičarima je bilo mnogo složenije, jer su Crnogorci ratnički narod i za muziku nisu marili nimalo. Crnogorska vlast morala je prinudno da skuplja učenike, većinom mladiće iz Cetinja i okoline. Evo šta je o tome zabilježio Josip Holeček 1880. u djelu „Za slobodu – slike i crte iz crnogorskih i hercegovačkih bojeva protiv Turaka”:

„Knez naloži glavarima da pozovu mladiće iz svih okruga, da se dobrovoljno prijavljuju. Prođe izvesno vreme i niko se ne prijavi. Da se to ticalo napada na neprijatelja – pojurila bi i školska omladina: jer Crnogorcima valja vojevati a ne zabavljati se sa onim što dolikuje samo uskogaćim lacmanima. To nije odvratilo kneza. On izašalje nekoliko perjanika po Crnoj Gori da nasilno vrbuju svirače. Ujedno su trebali nekoliko mladića od kojih bi se neki izobrazavali za učitelje, a drugi opet za telegrafiste. Perjanici se razidoše, pa koga uhvatiše toga ne pustiše. Morao je š njima da ide na Cetinje gde mu je odsuđeno, da li da ga Šulc posveti u harmoniju tonova ili da bude učiteljem ili najposle da praktikuje u telegrafu. Docnije su učinjene neke promene: bogoslovi koji su malo pokazivali volje za nauku premešteni su u kapelu ili među telegrafiste, telegrafisti su poslani do kapele ili u bogosloviju, te tako je učinjena promena i sa onim mlađim sviračima koji ne mogoše da se oprijatelje sa fagotom ili klarinetom”.

Razumije se da tako odabrani mladići nijesu mogli postići vidnije rezultate. Kapela je u početku imala dvadesetak članova, a školovanje je trajalo tri godine. Poslije toga pitomci nijesu postajali profesionalni muzičari, već su odlazili u zanatlije i činovnike. Mada je formalno Šulcu prepuštena uloga selektora i mada im je on isprobavao sluh, nikoga, u stvari, nije mogao da odbaci, već je morao da radi sa svima koji su dovedeni, jer ih je i tako bilo malo. Neki od njih nijesu imali sluha, neki su silom dovedeni na Cetinje i pod prijetnjom tjerani da uče muziku, a gotovo svi su bili nepismeni. Trebalo je zaista imati veliku hrabrost, jaku volju i ogromnu ljubav prema Crnoj Gori, pa pod takvim uslovima preuzeti obavezu stvaranja kapele.

Šulc je bio upravo takva ličnost. Više godina proveo je u vojnoj muzici, bio je navikao na vojnički život, disciplinu i red. Stoga je svoje pitomce držao strogo, zahtijevajući sistematski rad. Od kneza je tražio da mu ustupi neku kuću u kojoj bi dječaci stanovali i radili i on mu je odredio ne baš raskošni smještaj. Naime, u prizemlju je bila štala, a na sprat se išlo ljestvama, jer stepeništa nije bilo. Bez obzira na to, Šulc je rukovodio njihovim životima i radom sa

strogom vojničkom disciplinom: na određeni znak su ustajali, išli na ručak i na spavanje. Čitav njihov život odvijao se po tačno određenom planu, pa su ga zbog preciznog dnevnog rasporeda rada i poslova vezanih za tačno vrijeme, njegovi muzičari nazivali sajdžijom. Pored toga, na njegov predlog, muzičarima je data i uniforma koja se sastojala od plave bluze, sa crvenim i bijelim laticama na kragni, a ostalo odijelo bilo je narodno. Stavljanjem u posebnu kasarnu, vojna muzika postala je izdvojena vojna jedinica, a s njom je učinjen i prvi pokušaj uniformisanja u Crnoj Gori.

Sve to nije odgovalo temperamentu omladine, pa je Šulc bio neomiljena ličnost (o čemu je Anton Kvaternik ostavio zapis u „Zvuku”, u broju 53 iz 1962. godine):

„Još bi mirno snosili da se bave nejunačkim radom ili bolje reći necrnogorskim, i da nose kroj odela što se razlikuje od drugih – ta to je želeo gospodar, a želja gospodareva svakom je Crnogorcu zapovest: ali su mrzeli Šulca: taj sajdžija im je dojadio, što je upravljao jednog i drugog kao točak za točkom, spuštao, navijao, pa valjda ih u dobrom času i ‘mazao’. Kapelnika su smatrali za uzrok sve nesreće i htedoše da ga se oproste po svaku cenu”.

Čak su se dogovorili i da ubiju Šulca, ali je on, s obzirom na dečački uzrast (14 do 16 godina), „otkrio zavjeru”. Tada je Šulc dobio drugi stan, a „kasarna” je ostala samo kao mjesto sakupljanja radi održavanja proba i ostale nastave. Time su pitomci, ipak, nešto postigli. Stega je za nijansu popustila, ali je učenje i dalje išlo mehanički, pa ni rezultati nijesu bili naročiti, kako je konstato-
vao Josip Holeček:

„Svirka traje sve fortissimo, ubrzanim taktom, i ne znate da li čujete ‘činele’ ili klarinete. Tako to traje za podugo. Svirači se drže, dobro lupaju po epkalima (klapnama), duvaju dok kukavci ne pomodre. Vi ih sa osmehom slušate, skoro vam se dopada, jer se tu energično radi, a zvuci kao da strmoglavu padaju. Kad bi vam svirali na Cetinju ‘Kamzakov marš’ (Kamzakov je bio kapelnik jedne vojne muzike u Pragu), ne bi bili tako nezadovoljni. Pred vama je nešto nečuveno, što niste dosad videli.

I ta je kapela individualno crnogorska. Ali muke! Najedared neko nije udario u epkalo u potrebno vreme. Uzalud Šulc lupa nogama, maše rukom, okreće se k njima strašnim pogledom i lice mu obli crven – takt je nekud odleteo u goru i bog zna, kad će doći. Zvuci istrzani i lupaju vam uši, da vam je već do plača. Najedared Šulc udari štapićem, obrne se na štikli, podigne obe ruke uvis – i svirka je prestala a vaše grudi odahnuše. Ponekom malom tonu, što je pretekao ostale, već ćete rado oprostiti”.

Ugled vojne muzike porastao je za vrijeme rata sa Turcima 1875. godine. Muzika je bila postavljena na vidno mjesto, a kada je svirala za vrijeme borbi,

to je imalo poseban uticaj na Crnogorce, ulivalo im vjeru i jačalo borbeni moral, i na Turke, jer ih je demoralisalo:

„Mladići se staviše na brežuljak sa one strane tabora što je okrenut Turcima. Muzikanti su dosta dobro počeli, ali već posle nekoliko trenutaka izgube takt, zavlada strah, zabuna sve veća, neki već ostaviše instrumente da ne umnože intenzivnost i ekstenzivnost mačije muzike; a drugi energično izdržaše do kraja oslanjajući se na reči da je u istrajnosti spas... Utisak je bio komički... Kapela nije više svirala a veštaci jedan za drugim bacahu iz ruke instrumente, te da se late handžara. Bolje nisu mogli ni poželeti”.

Godinu poslije rata muzičari su se vratili na Cetinje i sastali se sa kapelnikom. Nažalost, imali su samo nekoliko razbijenih truba, koje više nijesu bile za upotrebu. Trebalo je početi iz početka. Knez je nabavio nove instrumente i Prva crnogorska vojna muzika nastavila je sa radom. Mada je djelovala gotovo pune dvije decenije, ona nije postigla viši umjetnički nivo, ali samo njeno postojanje značajno je za budući razvoj muzike u Crnoj Gori. Narod je počeo sve više da se zanima za muziku. Istovremeno su se mijenjala i shvatanja o muzičarima, a njihov poziv smatran je časnim i dostojnim Crnogorca. Tako je stvorena povoljna klima, u kojoj su osamdesetih godina XIX vijeka počela uspješno da djeluju pjevačka društva, a u tim novostvorenim okolnostima, uz zainteresovanost mladića za pjevanje, započćeće sa radom i Druga crnogorska vojna muzika, sa kapelnikom Franjom Vimerom.

LITERATURA

Miloš Milošević: *Muzičke teme i portreti; Stvaranje duvačkog orkestra u Kotoru i njegovi prv nastupi (1842–1848)*.

Prof G. Gelcich: *Storia documentata della marinerezza bocchese*, Ragusa 1889, str. 46.

Josip Holeček: *Za slobodu – Slike i crte iz crnogorskih i hercegovačkih bojeva protiv Turaka*, N. S. 1880.

„Zvuk” 1962, broj 53, str. 305, Anton Kvaternik: *Crnogorska vojna muzika*.

„Stvaranje”, 1953, str. 60–68, dr Pero Šoć: *Muzička kultura u Crnoj Gori*.

Gordana KRAJAČIĆ

MILITARY MUSIC OF MONTENEGRO

Summary

First evidence of military music in Montenegro can be found during the first decade of sixteenth century when trumpets and drums were played at the festivities honoring Saint Trifun, the patron saint of city of Kotor. That is the reason why this work discusses briefly the history, geography, and the most important architectural edifices preserved to this day in Kotor.

Significant events of the year 1848 are discussed in more depth, such as formation of the Band of People's Guard and its Charter, and also European parallel events of those times.

The work focuses on the First and Second Montenegrin Military Bands, and their leaders Anton Sulc and Franjo Vimer, who worked in the city of Cetinje during the reign of Duke Nikola Petrovic; therefore the discussion also deals with that „city-museum” whose heroic and proud history is written in its every part, clearly visible to this day.

